

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Придача Т.

Науковий керівник – проф. Радчук Г.К.

ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проблема пошуку сенсу свого існування, визначення життєвих цілей важлива для збереження психічного та психологічного здоров'я будь-якої людини в будь-якому віці. Особливе значення проблема пошуку сенсу життя набуває в юнацькому віці у зв'язку із актуалізацією проблеми особистісного самовизначення.

Ставлення молоді до проблеми сенсу життя, переживання індивідами онтологічної значущості життя на сьогоднішній день є актуальною темою, яка активно досліджується.

Постановка проблеми. В психологічних дослідженнях сенс життя характеризується, як найбільш значуща для людини мета, найголовніша ідея, яка істотно обумовлює його життєдіяльність, поведінку, особливо в складних ситуаціях. Пошук людиною сенсу є первинною рушійною силою її життя. Сенсожиттєві орієнтації людини є тією вищою інстанцією, яка підпорядковує собі всі інші життєві прояви, визначає спрямованість та пристрасність людського пізнання.

На думку вчених, саме освітня діяльність здійснює вплив на становлення і розвиток сенсожиттєвих концепцій особистості, з одного боку, освітні заклади є одним із основних інститутів соціалізації особистості, спілкування з педагогами, однолітками наповнює певним сенсом життєдіяльність, тих хто навчається; з іншого боку, отримані знання сприяють розвитку та становленню особистості, формуванню суб'єктивного світогляду. Тобто одним із завдань вищого навчального закладу є сприяти становленню повноцінної функціонуючої особистості, із розвиненими сенсожиттєвими орієнтирами.

Аналіз наукових досліджень встановив, що традиційна система освіти не дозволяє оптимальним чином задіяти аксіологічний потенціал студентів. На сьогоднішній день, спостерігається дисонанс між ціннісними орієнтаціями студентів і спрямованістю їхньої професійної підготовки [2].

Проблему сенсожиттєвих орієнтацій розглядається в працях, як філософів (М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Ільїн, С. Франк), так й психологів (Л.Виготський, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, О. Асмолов, Б.Братусь, В. Зінченко, Ф. Василюк, В. Віллонас, О. Запорожець, В. Петровський, В.Столін, Д. Леонтьєв, Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понті, Е. Гуссерель, М.Хайдеггер, К. Роджерс, В. Франкл, І. Ялом та інші). Проблема сенсожиттєвих орієнтацій в студентському віці вивчалася (К.Абульхановою-Славською, В. Лісовським, В. Чудновським, В. Ядовим та інші).

Відзначаючи плідність розглянутих досліджень, доцільно визнати, що недостатньо вивчені особливості сенсожиттєвих орієнтацій, саме випускників ВНЗ.

Метою дослідження є вивчення особливостей сенсожиттєвих орієнтацій випускників вищих навчальних закладів педагогічного та економічного спрямування.

Результати експериментального дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка, в ньому взяло участь 80 респондентів – магістрантів спеціальностей «Фізика,математика», «Туризм», «Еколог», «Психологія», «Соціальна робота», «Іноземні мови», «Переклад», «Українська мова та література», «Фізична реабілітація», «Початкова освіта», «Хімія», «Біологія», «Професійна освіта», «Комп'ютерні технології», «Історія» та на базі Тернопільського національного економічного університету, в якому взяло участь також 80 респондентів – магістрів спеціальностей «Менеджмент організації», «Економіка промислового підприємництва»,

«Економіка та управління», «Оподаткування», «Соціальна робота», «Фінанси та аудит». Сукупний обсяг вибірки – 160 осіб. Дослідження мало анонімний і добровільний характер.

Застосування тесту сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва (модифікація А. Серого, А. Юпітова), дало змогу оцінити рівень сенсожиттєвих орієнтацій випускників різного професійного спрямування.

Тест сенсожиттєвих орієнтацій є адаптованою версією тесту «Мета в житті» Дж. Крамба і Л. Махоліка, його було взято за основу Д. Леонтьєвим при розробці тесту свідомості життя (ОЖ), на базі якого в подальшому був створений опитувальник СЖО.

Методика, складена за принципом семантичного диференціалу, містить 20 тверджень. Аналіз факторної структури дозволив описати 5 шкал питальника:

1. «Мета в житті». Характеризує цілеспрямованість, наявність чи відсутність у житті обстежуваного цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу.

2. «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя». Визначає задоволення своїм теперішнім життям, сприймання процесу свого життя як цікавого, емоційно насиченого і наповненого смыслом. Зміст цієї шкали співпадає з уявленням про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити.

3. «Результативність життя або задоволення самореалізацією». Вимірює задоволення прожитою частиною життя, оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита його частина.

4. «Локус контролю – Я (Я – господар життя)». Характеризує уявлення про себе як про сильну особистість, яка володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати собі життя у відповідності до своїх цілей і уявлень про його сенс, контролювати події власного життя (Я – концепція).

5. «Локус контролю – життя або керівництво життям». Відображає впевненість у тому, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх в життя, впевненість у тому, що життя людини піддається свідомому контролю [1].

Перші три фактори утворюють сенсожиттєві орієнтації: цілі в житті (майбутнє), насиченість життя (теперішнє) і задоволення самореалізацією (минуле). Два останніх фактори характеризують внутрішній локус контролю як загальне світоглядне переконання в тому, що контроль можливий, і власну здатність здійснювати такий контроль.

За результатами дослідження можна відзначити, що усі показники сенсожиттєвих орієнтацій на рівні середніх значень або нижчі за них. Зокрема, такі показники як загальна осмисленість життя, процес, результат та локус контролю – життя відповідають середньому значенні. На рівні нижче середнього показники осмисленості майбутнього - цілі (3 стенойни) та найнижчим показником є локус контролю – Я (1 стенойни) (табл. 1).

Якщо звернутись до більш детальної характеристики кожної субшкали, то показники за шкалою Локус контролю – Я, як вже зазначалось є найнижчими – 1 стенойн, тобто спостерігається низький рівень сенсожиттєвих орієнтацій. Це характеризує випускників, як особистостей, які вважають, що мають невеликий вплив на своє життя, відчувають неспроможність побудувати власне життя у відповідності із власними бажаннями. Можна стверджувати, що у даній вибірці респондентів переважає екстернальний локус контролю із орієнтацією на зовнішнє середовище, оточення, а не на власний потенціал та можливості його реалізації. У випускників спостерігається низький рівень самооцінки, відсутність віри в себе та в свої можливості, що в свою чергу знижують їх здатність до повноцінного включення у соціум, по завершенню вищого навчального закладу.

За шкалою Цілі було отримано 3 стенойни – низький показник, який характеризується відсутністю цілей та планів на майбутнє, накресленою перспективою. Низький рівень цілеспрямованості та відсутність осмисленості життя, призводять до втрати інтересу до роботи якою займаєшся та загалом до життя. Адже людина без планів та прагнень на майбутнє втрачає здатність до особистісного та професійного саморозвитку й відбуваються зворотні процеси деградації. Низький рівень за даною шкалою у випускників, може пояснюватись малою перспективою працевлаштування по завершенні університету, що в свою чергу позбавляє їх будь якого підґрунтя для побудови планів на майбутнє.

За шкалою Процес – отримано 5 стенойнів, які можна віднести до середнього рівня розвитку сенсожиттєвих орієнтацій. Це свідчить про невисокий прояв інтересу та зацікавленості до того, що відбувається в житті в теперішній момент. Беручи до уваги той факт, що респонденти знаходяться на перехідній межі між завершення вузу, втрати звичного середовища та переходом до незвичного, нестабільного та невідомого, то втрата певного сенсу життя, емоційної забарвленості є зрозумілою. Окрім цього цей перехідний період супроводжується певною особистісною кризою, що в свою чергу може пояснювати наявність такого показника.

За шкалою Результат – 5 стенойнів, що також можна віднести до середнього рівня сенсожиттєвих орієнтацій (табл.1). Враховуючи вище зазначене, випускник перебуваючи на перехідному етапі може здійснювати певне переосмислення того, що він вже досягнув, тих подій, які мають місце в його житті і відтак, пов'язуючи це із теперішнім життям та майбутніми перспективами чи їх відсутністю, може переживати певне розчарування із вибором професії, незрілим ставленням до навчання. Все це може бути одним із пояснень невисокого рівня задоволеністю самореалізацією.

Локус контролю – життя, відповідає 5 стенойнам вираженості сенсожиттєвих орієнтації є середнім показником. Дана субшкала відображає переконання досліджуваних у тому, що вони мають невеликий контроль над своїм життям, свободою у прийнятті рішень та реалізації їх у житті.

Таблиця 1

Емпіричні показники за шкалами СЖО у сукупній студентській вибірці педагогічного університету (обсяг вибірки 80 осіб)

Шкали	Середнє значення	Стенойни	Показник
Цілі	31,58	3	Низький
Процес	30,33	5	Середній
Результат	26,08	5	Середній
Локус контролю – Я	20,55	1	Низький
Локус контролю – життя	31,34	5	Середній
Загальна осмисленість життя	102,2	5	Середній

Якщо звернутись до аналізу результатів сенсожиттєвих орієнтацій випускників економічного університету, то можна побачити наступне. Більшість показників сенсожиттєвих орієнтацій близькі до низьких. Зокрема, такі показники як загальна осмисленість життя, цілі, процес, результат та локус контролю – Я, відповідають низькому значенню. На рівні середнього значення показник локус контролю – життя.(табл. 2).

Найнижчому значенню відповідає шкала локус контролю – Я, за нею отримано 1 стенойн. В досліджуваних переважає екстернальний локус контролю, у відповідності з яким відсутня впевненість в собі, віра в свої сили та в те, що від самої людини залежить, як складеться її життя. Такі переконання здійснюють вплив не лише на професійне становлення, як професіонала, а й на особистісне, можуть залишати слід на всьому житті індивіда.

За шкалою Цілі показники припадають на 2 стенойни, що відповідає низькому рівню осмислення життя. У випускників спостерігається відсутність ясних планів на майбутнє, цілей та прагнень, які б їх мотивували до якої діяльності та особистісного й професійного саморозвитку. Відтак, за їх відсутності, індивідами може втрачатись так званий, за В.Франклом сенс життя, в наслідок чого може утворитись екзистенційний вакуум, який в свою чергу сприяє виникненню різного роду психологічних проблем, в тому числі й ноогенного неврозу.

За шкалою Процес – 3 стенойни, що також є ознакою низького рівня сенсожиттєвих орієнтацій у випускників ВНЗ. Це характеризує молодих людей, як особистостей, які не знаходять задоволення та насолоди в теперішньому моменті. Причиною цього, як зазначалось вище може бути перехідна життєва ситуація, яка несе в собі зміни у всіх сферах життєдіяльності респондентів. Відтак певне напруження та тривога від невизначеності може здійснювати вплив саме на цю шкалу.

За шкалою Результат було отримано також 3 стенойни. Молоді люди відчують деяке розчарування в минулому, незадоволеність ним. Причиною цього може бути ідея того, що

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

опущений якийсь момент, життєва ситуація, яка б могла повернути життя в інше русло (наприклад, вибір іншої професії).

Локус контролю – життя є дещо вищим відносно інших – 4 стенойни, що відповідає вже середньому рівню сенсожиттєвих орієнтацій. Дана шкала, як й попередня є свідченням екстернального локусу контролю, віри в те, що людині не підвласна сила самостійно будувати своє життя. Дане переконання позбавляє індивідів віри в себе, в свої сили, здатності взяти відповідальність на себе, за свої вчинки і життя загалом.

Таблиця 2

Емпіричні показники за шкалами СЖО у сукупній студентській вибірці економічного університету (обсяг вибірки 80 осіб)

Шкали	Середнє значення	Стенойни	Показник
Цілі	29,29	2	Низький
Процес	28,25	3	Низький
Результат	24,15	3	Низький
Локус контролю – Я	20,08	1	Низький
Локус контролю – життя	29,65	4	Середній
Загальна осмисленість життя	94,25	3	Низький

Отримані дані студентів педагогічної та економічної спрямованості проходили перевірку на значущість відмінностей за допомогою вирахування t-критерію Стьюдента (табл. 3). Так, значущі відмінності за t-критерієм Стьюдента для досліджуваних вибірок педагогічних та економічних спеціальностей випускників спостерігаються майже в усіх показниках, окрім локус контролю – Я, та локус контролю – життя (табл. 3). При цьому найбільш значущими відмінностями характеризується показник загальної осмисленості життя – ($t=2.86$ при $p<0,001$). Водночас спостерігається відмінність в шкалах цілі – ($t=2.19$ при $p<0,01$), процес – ($t=2.14$ при $p<0,01$) та результат – ($t=2.42$ при $p<0,01$). Ці статистичні дані свідчать, про те, що рівень сенсожиттєвих орієнтацій випускників педагогічних спеціальностей вищий за випускників економічних спеціальностей. Це може пояснюватись тим, що існує в корені відмінність між професійними спрямуваннями. Відтак спрямованість студентів-педагогів, під час навчання у виші на високі моральні цінності, передачу знань, та суб'єкт-суб'єкту взаємодію із оточенням сприяє розвитку сенсожиттєвих орієнтацій. Проте не дивлячись на відмінності у фаховій спрямованості, як в одних студентів-випускників спостерігається низький рівень сенсожиттєвих орієнтацій так і в інших. Це пояснюється самою життєвою ситуацією в якій перебувають випускники, у наслідок завершення професійної підготовки присутня деяка дезорієнтованість студентів щодо свого майбутнього та втрати відчуття здатності контролювати своє життя. Це свідчить про наявність кризи завершення навчання, яка супроводжується посиленням екзистенційної тривоги і взаємопов'язаними явищами ціннісно-цільової дезорієнтації.

Таблиця 3

Відмінності у показниках сенсожиттєвих орієнтацій випускників педагогічного та економічного спрямування

Шкали СЖО	Педагогічне спрямування		t – критерій		Економічне спрямування	
	\bar{x}	σ			\bar{x}	σ
Цілі	31,575	0,675	2,19	**	29,288	0,795
Процес	30,325	0,634	2,14	**	28,25	0,736
Результат	26,075	0,505	2,42	**	24,15	0,613
Локус контроль - Я	20,55	0,492	0,66		20,075	0,530
Локус контроль - життя	31,338	0,622	1,75		29,65	0,737
Осмисленість життя	102,2	1,825	2,86	***	94,25	2,099

* – відмінності значущі при $p<0,05$, ** – при $p<0,01$, *** – при $p<0,001$

Висновки. Результати дослідження ми отримали дані, про те, що у випускників вищих навчальних закладів педагогічної та економічної спрямованості показники сенсожиттєвих орієнтацій, свідчать про те, що студенти переживають кризу у зв'язку із завершенням вищого навчального закладу, нестабільним й невідомим майбутнім. Спостерігається зневіра у власні сили, відсутня впевненість в собі, що безпосередньо здійснює вплив на становлення професійної та особистісної ідентичності.

Отже, проаналізувавши отримані дані із двох вибірок, можна констатувати, що навчання у вищому навчальному закладі не сприяє розгортанню процесу усвідомлення студентами сенсу свого життя, його ретроспективній, актуальній та перспективній локалізації на осі психологічного часу, що гальмує їхню практичну самореалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека / Д.А. Леонтьев // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / [под ред. Д.А.Леонтьева, В.Г.Щур]. – М., 1997. – С. 156–175.
2. Радчук Г. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. – Тернопіль:ТНПУ, 2009. – 415с.

Кондрацька Ю.

Науковий керівник – доц. Пеньковська Н.М.

ВЗАМОЗВ'ЯЗОК ТИПІВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ З РІВНЕМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

У сучасній науковій парадигмі гендерним аспектам приділяється велика увага завдяки загальнонауковій тенденції до антропоцентризму. Підготовка до сімейного життя є важливим напрямом гендерної соціалізації, значущим чинником якої виступає гендерна ідентичність як особливий вид соціальної ідентичності, продукт соціального конструювання, який співіснує в свідомості людини в єдності з уявленнями про професійний, сімейний, етнічний, освітній статуси.

Актуальність порушеної проблематики не викликає сумніву, адже відомо, що в Україні нового тисячоліття активно розвиваються індустріально-інформаційні процеси, наслідком яких є глобалізація і плюралізм суспільних взаємин. Попри всі позитивні і негативні аспекти таких тенденцій розвитку, сучасний інституту сім'ї зазнає все більш серйозних труднощів. Поступове утворення його нових легітимних форм, позбавлених колишньої обмеженості і жорсткості, варіативність традиційних фамільних дефініцій, гендерних ролей та стереотипів, їх відображення в науковій свідомості та ідеології, демографічна політика держави утворюють різні, досить самостійні пласти реальності.

Одні і ті ж процеси нерідко отримують різні тлумачення фахівців, характеризуючись або як ознаки незворотної кризи, розпаду тисячолітнього інституту сім'ї, або як трансформації шлюбно-сімейного інституту, що є результатом адаптації сім'ї до нових умов. На сучасному етапі, для цього конструкту характерні такі особливості його становлення і розвитку: омолодження шлюбу, розвиток альтернативних форм сімейних стосунків, збільшення кількості розлучень, пов'язаних, переважно, з невірною системою уявлень молоді про ролі чоловіка і жінки в сім'ї, а також про себе, як людину певної статі, що включає специфічні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, ставлення до представників іншої статі.

Теоретичний аналіз наукових джерел свідчить, що проблеми у молодій сім'ї часто пов'язані з психологічною невідповідністю подружніх партнерів: їхнім низьким рівнем психологічних знань, невмінням конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти, нездатністю виявляти емпатію, взаємоповагу, турботу. Все це призводить до розчарування, незадоволення, небажання налагоджувати сімейні взаємини, зниження мотивації шлюбу. Тому, вважаємо, що найважливішою мірою профілактики сімейного неблагополуччя є розвиток психологічної готовності молодих людей до шлюбно-сімейних стосунків, сутність якої складає зріле інтелектуальне, діяльнісно-продуктивне, соціально-активне ставлення до себе як учасника сімейної взаємодії та усвідомлення значущості сім'ї в сучасному світі.

Досить цікавим, недостатньо розробленим та мало вивченим аспектом розробки даної теми дослідження є встановлення взаємозв'язку між типом гендерної ідентичності особистості молодих людей та рівнем її психологічної готовності до шлюбно-сімейних взаємин.